

OKTAY EFENDİYEY

AZERBAJCAN SAFEVİ DEVLETİ

16. YÜZYIL

OKTAY EFENDİYEV

**AZERBAJCAN
SAFEVÎ DEVLETİ
(16. YÜZYIL)**

Azerbaycan Safevî Devleti (16. yüzyıl)

Yazan: Oktay Efendiyev

Orijinal adı

Azerbaycan Sefeviler Dövləti

Çeviren: Ali Asker

Kapak Tasarımı: Melike Oran

© TEAS Press Neşriyyat Evi

© TEAS Press

Bu kitabın Türkçe yayın hakları TEAS Yayıncılık A.Ş.'ye aittir.

Bu eserin Türkçe yayın hakları saklıdır.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen
alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez,
çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Ocak 2018

ISBN 978-605-301-263-4

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık. A.Ş.

Dudullu Organize Sanayi Bölgesi

1. Cadde No:16 Ümraniye İstanbul

Tel. (0216) 444 44 03

Sertifika no: 31345

TEAS Press

Caferağa Mah. Neşet Ömer Sok. Aydın İş Merkezi

No:4 Kat:1 34710 Kadıköy / İstanbul / Türkiye

Tel. (0216) 232 23 53

Sertifika No: 34204

www.teaspress.com

* TEAS Press, TEAS Yayıncılık A.Ş.'nin tescilli markasıdır.

OKTAY EFENDİYEV

**AZERBAYCAN
SAFEVÎ DEVLETİ
(16. YÜZYIL)**

Çeviren:

Ali Asker

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN NOTU.....	9
GİRİŞ	21
Birinci Bölüm	
TEMEL KAYNAKLAR VE LİTERATÜR	25
İkinci Bölüm	
SAFEVÎ DEVLETİ'NİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ.....	65
Hanedanın Etnik Kökeni.....	65
Erdebil Feodallerinin Türk Kavimleri ile İlişkileri.....	68
Şeyh Haydar Oğullarının Erdebil'e Kaçışı ve Gilan Dönemi	71
Erzincan Seferi.....	74
Şirvanşah Ferruh Yesâr'la Savaş	76
Bakü Kuşatması ve İşgali	78
Akkoyunlu Elvend'in Yenilgisi	81
Akkoyunlu Murad'ın Yenilgisi ve	
Azerbaycan Safevî Devleti'nin Genişlemesi	84
Kızılbaşların Hareket İdeolojisine Dair	85
Şii Reformu ve Önemi	88
Çaldıran Muharebesi ve Sonuçları.....	91
Safevîler ve Gürcistan, Şah İsmail ve Şeki Hanlığı.....	95
I.Şah İsmail ve Şirvanşah II. İbrahim Şeyhşah.....	97
Üçüncü Bölüm	
I.TAHMASB DÖNEMİNDE	
SAFEVÎ DEVLETİ'NİN DURUMU	103
I. Şah İsmail'in Ölümü Sonrası İlk On Yılın Olayları	
(Devlet İçinde Feodal Anarşi).....	104
Osmanlı-Safevî Savaşının Başlanması	110
I.Sultan Süleyman'ın Azerbaycan'a Birinci Seferi.....	112
I.Sultan Süleyman'ın Azerbaycan'a İkinci Seferi.....	115
Şirvan'ın Safevî Devletine İlhakı	117

Şirvan Beylerbeyi Elkas Mirza'nın Ayaklanması.....	121
Sultan Süleyman'ın Azerbaycan'a Üçüncü Seferi.....	125
Şirvan'da Safevî Karşıtı İsyandar.....	129
Şeki'nin Safevî Devleti'ne İlhak Edilmesi	131
Safevîlerin Osmanlı Topraklarına Saldırısı.....	133
Sultan Süleyman'ın Azerbaycan'a Dördüncü Seferi	136
Şirvan'da Kâsım'ın Safevî Karşıtı İsyanı	137
1555 Amasya Barış Antlaşması	138
Safevî Devleti'nin Şeybânî Saldırılarına Karşı Mücadelesi	144
Safevîlerin Gürcistan Seferleri	150
Safevî Devleti ve Hindistan Babür Devleti Arasındaki İlişkiler.....	153
Osmanlı-Safevî İlişkileri, Şehzade Bayezid'in Safevî Sarayına Sığınması	156
Safevî Devleti'nin Avrupa Ülkeleriyle Siyasi Temasları.....	157
Azerbaycan Devleti ve Moskova Knezliği	160
Şah Tahmasb Şahsiyeti	162

Dördüncü Bölüm

AZERBAYCAN SAFEVÎ DEVLETİ'NİN

GERİLEMESİ VE ÇÖKÜŞÜ

Tahmasb Saltanatının Son Yıllarında Saraydaki Durum ve Ayanlar Arasındaki Bölünme	167
14 Mayıs 1576 Yılıının Kanlı Olayları	174
II. Şah İsmail'in Tahta Çıkarılması.....	184
II. Şah İsmail Hâkimiyeti Dönemi.....	190
Dini Reform Çabaları	192
Muhammed Hüdâbende Dönemi.....	199
Kürt Aşiretlerinin 1577 Ayaklanması	204
Şirvan'da Ebû Bekir İsyanı.....	205
Osmanlı Ordusunun 1578 Yılında Kafkasya'yı İşgali ve Çıldır Muharebesi	206
Osmanlılar Gürcistan'da.....	210
Şirvan'ın İstilasını.....	211
Kızılbaşların Karşı Taarruzu	216
Aras Han Rumlu'nun Yenilmesi	218
Kırım Tatarlarının Mollahasan Civarındaki Yenilgisi.....	220

Safevî Devleti'nde İç Siyasi Çekişmeler	224
Kırım Tatarlarının Şirvan ve Karabağ'a Saldırması	229
Azerbaycan'da Açlık ve Yıkım.....	233
1580 Yılında Tebriz'de Kızılbaş Soyluları Arasındaki Çekişmeler.....	236
Safevî-Osmanlı İlişkileri ve Azerbaycan Uğruna Mücadele	240
Kızılbaş Feodallerinin Vezir Mirza Selman'ı İnfazı.....	247
Ferhat Paşa'nın Azerbaycan Seferi.....	249
Türkman ve Tekelü Aşiretlerinin Ayaklanması.....	251
1585'de Osman Paşa'nın Ordusuna Karşı Tebriz Savunması	253
Mirza Hamza'nın Tebriz'deki	
Osmanlı Kalesini Ele Geçirme Çabaları.....	259
Türkman ve Tekelü Soyluların Ayaklanması.....	261
Azerbaycan Safevî Devletinin Yıkılması ve Osmanlı İşgali	267
Beşinci Bölüm	
16. YÜZYILDA AZERBAYCAN'IN	
SOSYO - EKONOMİK DURUMU	271
Tarım	271
Derebeylik ve Toprak Mülkiyeti.....	278
Feodalite Sınıfı.....	289
Köylülerin Durumu, Vergi ve Ödemeler.....	300
16. Yüzyıl Azerbaycan Şehirleri.....	312
Azerbaycan'ın Moskova Devleti ve	
Batı Avrupa Ülkeleriyle İlişkileri.....	324
Altıncı Bölüm	
SAFEVİ DEVLETİ'NİN SİYASİ VE İDARİ YAPISI.....	339
Merkezi Bürokratik Yapı	339
Eyalet Yönetimi	367
Safevî Ordusu	376
SONUÇ.....	381
KAYNAKÇA.....	389
DİZİN	407

ÇEVİRENİN NOTU

Azerbaycan'da Safevî Devleti'nin tarihiyle ilgili araştırmalardan bahsederken ilk akla gelen bilim adamı Prof. Oktay Efendiyev'dir. O, Azerbaycan'da Safevilerle ilgili ilk sistematik ve çok boyutlu araştırmalara çığır açmış, onu ileri boyutlara götürerek kendisinden sonra bu yönde çalışacak bilim adamlarına da ışık tutmuştur.

O. Efendiyev 26 Mart 1926 tarihinde Bakü'de doğdu. Erken yaşta (38) kaybettiği babası Ebdülkerim Efendiyev Kafkas'ın öncül ve köklü eğitim kurumlarından olan Gori Seminarisini ardından Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Şarkiyat Bölümünü bitirmişti. Babasının yolundan giden Oktay Efendiyev 1945 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Şarkiyat fakültesini kazanmış, bir yıl sonra eğitimine Moskova Şarkiyat Enstitüsünde devam etmiştir. Bu nüfuzlu eğitim kurumunda dönemin ünlü hocalarından ders almıştır. Azerbaycan'ın zengin eski ve Orta Çağ kaynaklarına duyduğu ilgi onu 1951 yılında Azerbaycan İlimler Akademisi Tarih Enstitüsünün aspiranturasına (doktora, Ph.Dr. düzeyinde) getirmiştir. Kısa süre sonra

AZERBAJCAN SAFEVÎ DEVLETİ (16.YÜZYIL)

SSCB İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsüne görevlendirilerek eğitime burada devam etmiştir. Eğitimi süresinde Şark'ın, aynı zamanda Azerbaycan'ın feodalite devletlerinin oluşumu, gelişimi, tasfiyesi ve ortadan kalkması konularına odaklanmıştır.¹ Kendisinin de anlattığı üzere hocası, ünlü şarkiyatçı B.N. Zahoder'in önerisiyle Safevî Devleti'nin tarihi üzerine çalışmalara başlayarak 1955'de "16. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan Safevî Devleti'nin Kuruluşu" konulu tezini savunarak "tarih ilimleri adayı" (Ph.Dr. eşdeğer) unvanını almıştır. Eğitiminin ardından Bakü'ye dönerek burada Azerbaycan İlimler Akademisi Tarih Enstitüsünde çalışmaya başlamıştır (1956). Burada da Safevî tarihi üzerine yaptığı çalışmaları daha da derinleştirerek 1969 yılında *Azerbaycan Safevî Devleti 16. Yüzyılda* konulu çalışmasını tamamlayarak "tarih ilimleri doktoru" unvanını almıştır. Bu iki çalışma ile Oktay Efendiyev Azerbaycan tarih ilmine damgasını vurmuştur. 1975 yılından itibaren aynı enstitüde Azerbaycan Orta Çağ Tarihi şubesinin başına atanmıştır. 1960 yılından başlayarak tutarlı şekilde SSCB EA Şarkiyat Enstitüsü'nün mecmua ve dergilerindeki bilimsel makalelerinde Safevi Devleti'nin bir Azerbaycan Devleti olduğuna dair tezini savunmuştur. Efendiyev, yazarı olduğu 12 ciltlik *SSCB Tarihi ve Sovyet Tarih Ansiklopedisi* yayınlarında da aynı çizgiyi devam ettirmiş, bu tarihî gerçeği dünya bilimine kabul ettirmek için Moskova, Leningrad, Ankara, İstanbul, Paris, Strasbourg, Alma Ata, Tiflis, Kabul ve diğer tanınmış bilim merkezlerinde, ayrıca Amerika, İngiltere, Japonya ve diğer ülkelerde yayımlanan dergi ve mecmualarda yazdığı makaleler ve çeşitli sempozyum ve kongrelerde sunduğu bildirilerle Safevî tarihine ilişkin araştırmalarda da bu bilimsel gerçeği başarılı bir şekilde savunmuştur. Onun ünlü şarkiyatçılar İ.P. Petruşevski ve V.F. Minorsky ile ilmi münasebetleri ve yazışmaları da Azerbaycan'ın tarih bilimine önemli katkı sağlamıştır.² 1993 yılında profesör kadrosuna atanmış, 2001 yılında ise Azerbaycan Millî Bilimler Akademisinin muhabir üyesi seçilmiştir.

¹ Xeyirbøy Qasimov, "Azərbaycan Səfəvişünaslığında Oqtay əfəndiyev mərhələsi", *525-ci qəzet*, 07.06.2016.

² Yaqub Mahmudov, "Vətən tarixinin təəssübkeşi", *Azərbaycan qəzeti*, 14.04.2011, s.7.

Oktay Efendiyev aynı zamanda pedagojik faaliyetiyle de tanınan bir bilim adamı idi. Sovyetler Birliği döneminde Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesinin, 1992-1993 yıllarında Türkiye'nin Marmara Üniversitesinin, 1993-1998 yıllarında Bakü'deki Hazar Üniversitesinin öğretim üyesi olmuştur. 1994-2004 yılları arasında Hazar Üniversitesindeki Kafkasya ve Merkezi Asya Araştırmaları Enstitüsüne başkanlık yapmıştır. 2006-2007 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Ali Attestasyon Komisyonunda (Yüksek Yeterlilik Komisyonu) Tarih Kurulunun başkanı görevinde bulunmuştur. Ayrıca Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü Bilim Kurulunda, Hazar Üniversitesi Bilim Kurulunda ve Azerbaycan Millî Ansiklopedisi Editör Kurulunun üyesi olmuştur. Akademik başarılarından dolayı Sovyetler Birliğinin ve Azerbaycan Cumhuriyetinin resmî devlet taltifleriyle ödüllendirilmiştir.³

O. Efendiyev ilmi faaliyetleri kapsamında Türkçe, Rusça, İngilizce, Fransızca, Farsça vs. dillerde 200'e yakın ansiklopedik makale, tebliğ, tez, tarihi haritalar vs. hazırlamıştır. O, Safevî tarihine ilişkin kitap ve monografiler yayımlamış, birçok önemli kaynakları tercüme, şerhler ve açıklamalarıyla bilim dünyasına kazandırmıştır. Bu yayınlar arasında özellikle *16. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan Safevî Devleti'nin Kuruluşu* (Rusça: Bakü, 1961),⁴ *Azerbaycan Safevî Devleti 16. Yüzyılda* (Rusça: Bakü, 1981; Azerbaycan Türkçesinde: 1993 ve 2007),⁵ *Oruç Bey Bayat'ın-İranlı Don Juan'ın Kitabı* (Rusça: Bakı,

³ Oktay Efendiyev'in hayatı ve ilmi çalışmalarıyla ilgili bkz: Namiq Musalı, Oqtay Əfəndiyev və tariximiz, *Xəzər-Xəbər* jurnalı, sayı: 317, aprel 2013, Namiq Musalı, Ünlü Tarihçi Prof. Dr. Oktay Efendiyev'in Hakk'a Yürüyüşünün Ardından, https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=763:u-en-lue-tarihci-prof-dr-oktay-efendiyevin-hakka-yuerueyueuenuen-ardndan&catid=35:makale, Namiq Musalı, Göz yaşları ilə yazılan tarix, *Vətəndaş həmrəyliyi qəzeti*, E.T:29.03.2013

⁴ Окта́й Эфенди́ев, *Образование Азербайджанского государства сефевидов в начале XVI века*, Акад. наук Аз.ССР, Баку 1961.

⁵ Окта́й Эфенди́ев, *Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке*, ЭЛМ, Баку 1981; Oqtay Əfəndiyev, *Azərbaycan Səfəvilər dövləti*, Azərnaşr, Bakı 1993; Oqtay Əfəndiyev, *Azərbaycan Səfəvilər dövləti*, Şərq-Qərb, Bakı 2007.

AZERBAIJAN SAFEVÎ DEVLETİ (16.YÜZYIL)

1988 - A.Ferzeliyev'le birlikte),⁶ *Venedikliler Şah I. Tahmasb'ın Sarayında* (Azerbaycan Türkçesinde ve Rusça, 2005)⁷, *Oruç Bey Bayat'ın Gözündən Rusya ve Avrupa* (Rusça: Sankt-Petersburg, 2007),⁸ *İskender Bey Münşi. Târih-i âlemârâ-yi Abbâsî*. I. cilt. Önsöz, tercüme, şerhler ve indeksler (Azerbaycan Türkçesinde, 2009),⁹ Hasan Bey Rumlu. *Ahsenü't-Tevârih. Tercüme ve şerhler* (vefatından sonra yayınlanmıştır: Azerbaycan Türkçesinde 2017) vs. eserleri belirtebiliriz.¹⁰ O.Əfəndiyev Azerbaycan Millî İlimler Akademisi A. Bakıhanov adına Tarih Enstitüsü tarafından hazırlanarak yayımlanan 7 ciltlik “*Azerbaycan Tarihi*” eserinin yüksek editör kurulu üyesi, bu yayının II. cildinin editör üyesi, III. cildinin ise sorumlu editörü olmuştur. O, 1993 ve 1995 yıllarında aynı enstitünün yayımladığı *Azerbaycan Tarihi (Eski Zamanlardan XX. Yüzyılın Başlarına Kadar)* adlı kolektif eserlerin esas yazarlarındandı. O.Efendiyev Karakoyunlular'ın, Akkoyunlular'ın, Safevîler'in, Osmanlılar'ın tarihine, Azerbaycan'ın ve bazı diğer Doğu ülkelerinin Orta Çağdaki politik, ekonomik, sosyal ve kültürel geçmişine dair 200'e kadar makalenin, bildirinin ve haritanın müellifidir. Onun araştırmaları Azerbaycan'da, Türkiye'de, Rusya'da, İran'da, Gürcistan'da, Fransa'da, İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Afganistan'da, Kazakistan'da vs. basılmıştır.¹¹

⁶ *Книга Орудж-бека Байата, Дон-Жуана Персидского* (Пер. с англ., введ. и коммент. О. Эфендиева, А. Фарзалиева), Язычы, Баку 1988.

⁷ *Венецианцы во дворце Шаха Тахмасиба I: Микеле Мембре и Винченцо Алессандро* (Перевод с английского, предисловие, введение и комментарии члена-корр. НАНА Октяя Эфендиева), Тахсил, Баку 2005; *Mikele Membre və Vinçenzo Alessandri Venesiyalılar Şah I Təhmasibin sarayında*, ön söz, giriş və şərhlər - AMEA-nın müxbir üzvü: Oqtay Əfəndiyevindir), Təhsil, Bakı 2005.

⁸ *Россия и Европа глазами Орудж-бека Баята - Дон Жуана Персидского* (Перевод с английского, введение, комментарии и указатели Октяя Эфендиева и Акифа Фарзалиева), Издательство СПбГУ, Санкт-Петербург 2007.

⁹ İskəndər bəy Münşi Türkmən, *Tarixi-almarayı-Abbasi* (Farscadan tərcümənin, ön sözün, şərhlərin və göstəricilərin müəllifləri Oktay Əfəndiyev və Namiq Musalı), C:1, Təhsil Yayınevi, Bakı 2009.

¹⁰ Namiq Musalı, “Göz yaşları ilə yazılan tarix”, *Vətəndaş həmrəyliyi* qəzeti, E.T: 29.03.2013.

¹¹ Namiq Musalı, “Oqtay Əfəndiyev və tariximiz”, *Xəzər-Xəbər* jurnalı, Sayı: 317, aprel 2013.

Büyük âlim Oktay Efendiyev 26 Şubat 2013'te 87 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Nurlar içinde yatsın.

Oktay Efendiyev'in Azerbaycan tarihi ilmine yaptığı en önemli katkı Safevî Devleti'nin Azerbaycan Türkleri tarafından kurulup geliştirildiğine dair esaslandırılmış ve sağlam tezidir. Şah İsmail'in kurduğu Safevî (Kızılbaş) Devleti Azerbaycan topraklarını birleştirmek, ülkenin sosyal ekonomik, siyasi ve kültürel gelişimi açısından oldukça önemli rol oynamıştır. O. Efendiyev çeşitli dillerdeki edebiyatı, Orta Çağ metinlerini dikkatle inceleyerek, Azerbaycan'ın dönemin sosyo-politik durumu, dönemin tezatlı özellikleri, tarihi olayların gidişatı konusunda zengin bir izlenim oluşturmayı başarmıştır. Yazar kendi eserlerinde malum burjuva konseptlerine ayrıntılı cevap vermiş, Safevî hanedanının Fars veya Kürt olduğunu kanıtlamaya çalışan tarihçilerin yanlış iddialarını bilimsel esaslarla tekzip etmiştir.¹²

O.Efendiyev Safevî Devleti'nin Türk tarihindeki yerini, bu devletin Türk oymakları tarafından kurulan ve yönetilen bir devlet olduğunu, ilk dönemlerde başkenti Tebriz'de yerleşen bu devletin 16. yüzyıl boyunca mahiyet itibariyle bir Azerbaycan Devleti olduğunu ilk kez kapsamlı bir şekilde, bilimsel delillere dayanarak ortaya koymuştur.¹³ Onun bir söyleşisinde yaptığı çalışmaların ana çizgisi şu şekilde özetleniyor: *“Safevîler sülalesinin etnik mensubiyetine dair muhtelif fikirler söylenmiştir, ecdatlarının Fars, Kürt ve hatta Arap oldukları tahmin edilir. Ahmet Kesrevi Tebrizi, hanedanın soy kökünde bulunan Şeyh Safiyüddin'in Türk değil İran etnik unsuruna mensup olduğunu iddia etmiştir. Zeki Velidi Togan ise, Sefiüddin'in ulu babasının Firuzşah adlı bir Kürt olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Bu, tarihi kökünde Kızılbaş tayfaların, Türk tayfaları olduğunu hiç kimse*

¹² Şahin Fazıl, Sefevîlerin Azerbaycan devleti olduğunu sübut eden alimin ömür yoluna kısa baxış-Oqtay Əfəndiyev kimdir?, <http://strateq.az/medeniyyet/106631/safevilerin-azerbaycan-dovlati-oldugunu-subut-edan-alimin-omur-yoluna-qisa-baxis.html>

¹³ Namiq Musalı, Ünlü Tarihçi Prof. Dr. Oktay Efendiyev'in Hakk'a Yürüyüşünün Ardından, https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=763:uenlue-tarihci-prof-dr-oktay-efendiyevin-hakka-yuerueyueuenen-ardndan&catid=35:makale

AZERBAYCAN SAFEVÎ DEVLETİ (16.YÜZYIL)

*inkâr edemez. Onlara rehberlik edenlerin sülalelerinin Türklere mensup olmadığını ileri sürüyorlardı. Şeyh Safiyüddin 1252-1334 yıllarında yaşamış, bir Türk'tür... Mirza Abbaslı, Tevekkül İbni Bezzaz'ın "Safvetu's-safâ" isimli eserinde el yazmasını incelerken Şeyh Safiyüddin'in Pir-i Türk olduğunu tespit etmiştir... Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerini de kuran ve yaşatan aynı etnik unsurdur.... Safevî İmparatorluğu'nun ahalisi, kaynaklara göre iki kısma ayrılır: Türkler (Türk, Etrâk) ve Tacikler (Tacikân, Tacikiye). Türk adı Azerbaycan Kızılbaş tayfalarına verilir. Tacik adı ise genel olarak devletin mülki teşkilatında hizmet gören İranlılara verilir."*¹⁴

O. Efendiyev, eserinin Giriş kısmında da vurguladığı gibi Safevî Devleti'nin tarihi Azerbaycan halkının tarihi ve etnik bütünleşme süreciyle doğrudan ilgilidir. Azerbaycan'ın güney ve kuzey topraklarının nispeten merkezileşmiş devlet çatısı altında bir araya getirilmesi bu toprakların daha sık siyasi, ekonomik, kültürel ve etnik bütünleşmesi açısından bir altyapı oluşturmuştur. Azerbaycan, onyıllar boyunca süregelen dağınık feodalite düzeninin ardından, 16. yüzyılda yeniden bütüncül devlet yapısına kavuşmuş, ekonomik ve kültürel alanda belli bir ilerleme sağlamıştır. Safevî Devleti'nin ortaya çıkması Azerbaycan'da ve komşu ülkelerde feodal toplum yapısının evriminde önemli rol oynamıştır.

O. Efendiyev, döneme ilişkin edindiği kaynakları büyük ustalıkla gözden geçirerek, Safevî döneminin siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel etkenlerini değerlendirerek ve objektif bakış açısı ortaya koyarak önemli sonuçlara varıyor. Orta Çağ dönemi tarihçisi olmanın zorlukları ve sorumluluğunu yine yazarın dilinden aktarmak daha isabetli olacaktır. Rahmetli O. Efendiyev bu konuda şöyle diyor: "*Orta Çağ tarihi kendi araştırmacının gözyaşlarıyla yazılan tarihtir. Öyle ki biz Orta Çağa ait kaynakların çoğunda Azerbaycan tarihinin sistematik şerhine rastlamıyoruz. Vatanımızın Orta Çağ tarihini araştırmayı*

¹⁴ Prof.Dr. Oktay Efendiyev. "Safavi Devleti, Bir Kızılbaş Türk Devletiydi" (Ayhan Aydın'la söyleşi), *Milli Folklor*, Kış, Sayı: 44, 1999, s. 93-94.

amaç edinmiş bir bilim adamı dünyanın çeşitli kitap koleksiyonlarına dağılmış, genelde Arapça ve Farsça, hem de çok gösterişli bir üslupta yazılmış el yazması kaynaklarını dikkatlice okumayı ve tarihimize ilgili noktaları yüze çıkararak analiz etmeyi başarmalıdır. Her bir noktası büyük önem taşıyan ve anlamı değişebilecek Arap alfabesiyle çeşitli hat türlerinde kaleme alınmış ve yüzyılların zorluklarından geçip gelmiş, doğa olayları, rütubet vb. nedenlerle tahrip edilmiş, ilk şeklini yitirmiş bu tür elyazmaların araştırılması üzerinde yıllarca çalışmak büyük bir zahmet ve temkin gerektirir. Bu ise öncelikle araştırmacının göz nuru ve gözyaşları hesabına mümkündür. Uzun süre eski elyazmaları inceleyen ve metindeki her bir noktaya dikkat eden alimin çalışma sırasında gözleri yaşarır ve o tarihi sadede mürekkep değil, hem de gözyaşlarıyla yazmak zorunda kalıyor. Orta Çağ araştırmacılarını diğer dönemlerin araştırmacılarından ayıran hususlardan biri de budur.” Dr. Namiq Musalı'nın vurguladığı gibi Oktay Efendiyev'in yazdığı tarih de gözyaşı kadar şeffaf idi. Onun çalışmalarında riyaya ve yalana yer yoktu. O günlük yaşamında ne kadar samimiyse araştırmacı olarak çalışmalarında da objektif ve önyargısızdı.¹⁵ Eserlerinden de görüldüğü gibi Oktay Efendiyev'in bir dönemi, bir şahsiyeti ve hatta bir milleti idealize etmek gibi bir derdi yoktur. Bilakis, zengin tarihi veriler ışığında yaptığı çalışmalarda objektif bakış açısı sergilerken aslında okurların tarihle yüzleşmesini, onun acı neticelerinden ders almasını ve düşünmesini sağlıyor. Bu bağlamda O. Efendiyev Safevî Devletini, Azerbaycan'ın aşiret ayanları ve emirleri tarafından sınıf çıkarlarına hizmet etmek amacıyla kurulmuş bir devlet olarak karakterize ediyor. Bu devletin başlıca hedefi, Kızılbaş emirlerinin mensup oldukları aşiretlerin ve itaat altına aldıkları topraklarda yaşayan halklar üzerinde hâkimiyeti kuvvetlendirmek ve genişletmektir. Bu tespitler duygusal yaklaşımdan arî olduğu kadar günümüz insanına da bir mesaj niteliğindedir. Yazar, Kızılbaş aşiretleri arasındaki çekişmeleri, emirler arasındaki

¹⁵ Namiq Musalı, “Göz yaşları ilə yazılan tarix”, *Vətəndaş həmrəyliyi* qəzeti, E.T: 29.03.2013.

AZERBAJCAN SAFEVÎ DEVLETİ (16.YÜZYIL)

husumeti, mal mülk, verimli toprak, makam ve iktidar sahibi olmak uğruna yapılan kanlı savaşları, aşiret çıkarları ve bireysel menfaatlerin devlet çıkarlarının fevkinde tutulmasını vs. Safevî Devleti'nin yıkılma nedenleri olarak görmektedir.

Safevî tarihi bazı istisnalar hariç Türkiye'de de uzun süre araştırma dışında kalmış konulardan birisidir. Safevî-Osmanlı savaşlarının yankıları maalesef günümüzde de birçok platform ve çevrelerde tartışma konusudur. Bilindiği üzere XV. Yüzyılın ortalarında Akkoyunlularla Osmanlılar arasında yaşanan çekişmeler Safevî döneminde şiddetlenerek bir buçuk asrı aşkın süre boyunca devam etmiştir. Bu muharebelerin esas meydanı Azerbaycan toprakları idi. Safevî-Osmanlı savaşları büyük beşeri ve ekonomik tahribatlar yaşatmış, her iki tarafa aşırı güç kaybettirmiş, bu bağlamda Safevî Devleti'nin kurucusu olan Türk unsurunun zayıflamasına neden olmuştur.

Oktay Efendiyev'in bu eseri, kimi zaman Osmanlı-Safevî savaşları üzerinde spekülasyon yaparak kısır bakış açısıyla yapılan sözde değerlendirmelere, gereksiz tartışmalara ve faydasız bağınazlığa karşı sağlam ilmi cevap niteliğindedir. Yazara göre, "*Osmanlı-Safevî savaşları iki kardeş Türk halkı (Osmanlı ve Azerbaycan Türklerinin) arasındaki bir düşmanlık değildir. Bu savaş Osmanlı ve Safevî devletlerinin egemen sınıfların ekonomik ve siyasi çıkarlarının çatışması olarak değerlendirilebilir. 16. yüzyılda siyasi nedenler yüzünden tırmanan Sünni-Şii düşmanlığı bu iki Türk devleti arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmişti. Aynı dönemde Avrupa devletleri iki Müslüman ve Türk devletini çeşitli bahanelerle birbirine karşı savaşa tahrik ederken onları zayıflatmaya ve Osmanlıların Güneydoğu Avrupa'daki işgallerini engellemeye çalışmışlardır.*"

* * *

Bu tercüme, yaklaşık iki sene süren ciddi, büyük zahmet gerektiren, aynı zamanda son derece zevkli bir çalışmanın ürünüdür. Okurlara takdim edilen ve isminde küçük bir değişiklik yaptığımız *Azerbaycan Safevî Devleti 16. Yüzyıl* eseri 1981 senesinde Rusça ya-

zılmış, daha sonra 1993 ve 2007 yıllarında Azerbaycan Türkçesine tercüme edilerek basılmıştır. Şunu da vurgulamak gerekir ki bu eserde Şah İsmail dönemine çok fazla yer verememesini nedeni yazarın daha önce doktora tezi olarak yaptığı *16. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan Safevî Devleti'nin Kuruluşu*¹⁶ adlı çalışmasında bu konuyu incelemiş olmasıdır. Tercüme için esas aldığımız eser 1981 yılında Rusça yazılmış kitaptır.¹⁷ Her ne kadar fazla olmasa bile Sovyet döneminin etkisi altında kitapta geçen bazı tespit ve düzeltmeler 1993 ve 2007 tarihli baskılarda yer almadığı için onları tercüme dışında tutmaya çalıştık.

Türkçe tercüme sırasında işimizi zorlaştıran birçok hususu da vurgulamak gerekir. Söz konusu döneme ilişkin kavram ve terimler, şahıs adları, yer adları, görevler, vergi türleri, Türkçedeki Avrupalı isimlerin orijinal şekilde verilmesi gerektiğine ilişkin kuralı vs. tercüme sürecini zorlayan hususlardandı. Şark kaynaklarının, aynı zamanda isimlerin Türkçeye aktarılması sırasında gözlemlediğimiz karmaşıklık, sadece monografi ve makale türünden eserlerde değil, ansiklopedilerde bile bahsettiğimiz farklılıklar tercüme sırasında bu konudaki tercihlerimizi zorlamıştır. Gerekli olduğunu düşündüğümüz bazı bilgi ve ifadelerle ilgili dipnota düşerek açıklamalar yaptık. Bu açıklamaları kitabın dipnotlarından ayırmak için çevirmenin notu (ç.n.) olarak işaretledik. Kitap sonundaki kavram dizgisini yeniden oluşturduk.

Oktay Efendiyev'in yetiştirdiği talebelerden, değerli araştırmacı, Azerbaycan İlimler Akademisinde on bir sene boyunca Oktay Efendiyev'le birlikte çalışmış, meslektaşım ve dostum Dr. Namik Musalı'ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kitabı baştan sona okuyarak ilmi tashih yapan Dr.Namik Musalı

¹⁶ Октай Эфендиев, *Образование Азербайджанского государства сефевидов в начале XVI века*, Акад. наук Аз.ССР, Баку 1961.

¹⁷ Октай Эфендиев, *Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке*, ЭЛМ, Баку 1981.

AZERBAJCAN SAFEVÎ DEVLETİ (16.YÜZYIL)

daha önce kitabın Azerbaycan'da yayınlanmış Rusça ve Azerbaycan Türkçesindeki nüshalarında yer alan teknik fakat içeriği itibariyle ciddi sayılabilecek birçok hatayı gidermiştir.

Kitapta geçen kaynakları orijinal adlarıyla ve yayımlandıkları dilde verdik. Bazı Ortaçağ hemine ait kaynakların ise Türkiye'deki bilindiği şekliyle transliterasyonunu vermeyi tercih ettik (mesela, Nekâvetü'l-âsâr, Târîh-i âlemârâ-yi Abbâsî vs.).

Okurlardan gelecek eleştiri ve öneriler ileriki baskılarda tercümenin kalitesini yükseltmemiz açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu kitabın sadece profesyonel tarihçiler değil, aynı zamanda Orta Çağ tarihiyle ilgilenen her kes için faydalı olacağını düşünüyoruz.

Doç.Dr. Ali Asker
Mart 2017/Ankara